

MAREK URBAŃSKI*

Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach Muzeum Okręgowego w Sieradzu

STRESZCZENIE | Kolekcja zabytków archeologicznych z terenu ziemi Szadkowskiej w zbiorach Muzeum Okręgowego w Sieradzu liczy aktualnie 4833 sztuki. Znaleźiska pochodzą z 53 miejscowości. Są wśród nich reprezentowane materiały od epoki kamienia po czasy nowożytne włącznie. Spośród kultur pradziejowych najliczniej reprezentowane są materiały kultury łużyckiej i przeworskiej. Najwięcej jednak zabytków pochodzi ze średniowiecza i z okresu nowożytnego, które potwierdzają duże znaczenie Szadku i jego okolic.

SŁOWA KLUCZOWE | gmina Szadek, pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny, zabytki archeologiczne, osadnictwo, Muzeum Okręgowe w Sieradzu

Archaeological Relics from the Area of the Szadek Commune in the Collections of the District Museum in Sieradz

SUMMARY | The collection of archaeological relics from the Szadek region in the collections of the District Museum in Sieradz currently consists of 4,833 items. The finds come from 53 localities. They include materials from the Stone Age to the modern period. Among the prehistoric cultures, the most numerous are the materials of the Lusatian and Przeworsk cultures. However, the largest number of relics comes from the Middle Ages and the modern period, which confirm the great importance of Szadek and its surroundings.

KEYWORDS | Szadek commune, prehistory, the Middle Ages, modern period, archaeological relics, settlement, District Museum in Sieradz

---

* Muzeum Okręgowe w Sieradzu, Starszy Kustoszu, Kierownik Działu Archeologii i Paleontologii, e-mail: mos@pro.onet.pl

Kolekcja zabytków archeologicznych z terenu gminy Szadek, która znajduje się w zbiorach Muzeum Okręgowego w Sieradzu (dalej: MOS), ma charakter niejednorodny. Wynika to z faktu, iż pochodzenie tych przedmiotów jest trojaki: po pierwsze są to zabytki z badań być może amatorskich i odkryć przypadkowych, najczęściej dokonanych przed II wojną światową; po drugie są to znaleziska z badań archeologicznych pracowników Muzeum w Sieradzu o charakterze ratowniczym lub powierzchniowym; po trzecie (i tych jest pod względem liczbowym najwięcej) są to znaleziska poczynione podczas badań powierzchniowych prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (w skrócie: AZP) przez różne zespoły badawcze. Niestety, nie zawsze zachowały się inwentarze polowe, a aż trzy zespoły zabytków, które trafiły do Muzeum niedawno, nie zostały jeszcze zainwentaryzowane. Tym niemniej, po weryfikacji zostały tu uwzględnione, poszerzając wydatnie nasz dotychczasowy stan wiedzy o pradziejach i czasach nowszych okolic Szadku¹. Skądinąd wiadomo, że ogólna liczba znalezisk i badań jest aktualnie znacznie większa, o czym informacje można znaleźć w archiwach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi, muzeach (nie tylko okolicznych!), publikacjach naukowych i innych źródłach.

Ponadto trzeba zauważyć, że badania w ramach AZP wykonano w latach 1981–1997, a więc stosunkowo dawno. Postęp w archeologii od 1981 do 2024 r. jest znaczny, co wymusiło weryfikację zgromadzonego materiału pod względem kulturowym i chronologicznym. Działania te autor przeprowadził bezpośrednio na zgromadzonym materiale zabytkowym, nie sugerując się opisami, wykazami czy sprawozdaniami. Wydaje się, że zaprezentowane tu wyniki odzwierciedlają stan rzeczywisty zgromadzonego materiału archeologicznego, a ich interpretacja, aczkolwiek subiektywna, opisują w sposób możliwie najlepszy zgromadzony materiał wg stanu dzisiejszej nauki.

Innym aspektem, który należało zweryfikować i ustosunkować się do niego, było nazewnictwo miejscowości, które niejednokrotnie się zmieniło, a niektóre nazwy lokalne zniknęły z aktualnych map². Zgromadzone wiadomości na

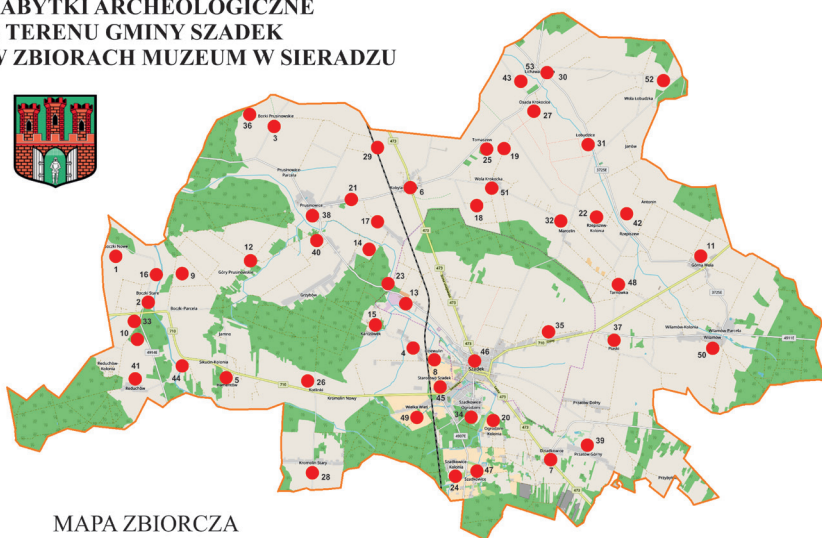
1 M. Urbański, *Archeologia powiatu zduńskowolskiego*, Zduńska Wola 2005; A. Rapijko, *Pradzieje okolic Szadku w zarysie*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8, s. 93–102; A. Rapijko, K. Korzeniewska, *Region Szadkowski w badaniach archeologiczno-historycznych*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10, s. 231–244.

2 Niektóre problemy z nazewnictwem i historią wielu miejscowości omówiono już wcześniej: T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa a zachodniej części gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 91–115; tenże, *Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa a we wschodniej części gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 118–140.

ten temat podano w przypisach towarzyszących tabeli z miejscowościami. Ponadto w wyniku zmian granic gmin, a czasami w wyniku błędów popełnionych przez wędrujących w terenie badaczy (pamiętajmy, że nie było jeszcze GPS-u!), niektóre stanowiska przypisane do sąsiednich gmin trafiły do gminy Szadek, a niektóre ją „opuściły”. Ostatnią trudnością, jaką napotkano w trakcie katalogowania stanowisk archeologicznych, była duża niejednorodność, a raczej rozbieżność w nazewnictwie lokalnych cieków wodnych³. Ze względów praktycznych oraz z uwagi na fakt, że wszyscy archeolodzy pracowali i pracują na podstawowych mapach archiwalnych w skali 1 : 25 000, które służyły jako podkład podczas badań powierzchniowych w ramach AZP, przyjęto nazewnictwo cieków wodnych spotykane na tych mapach.

W niniejszej pracy opracowano komplet znalezisk z gminy Szadek, znajdujący się w zbiorach Muzeum w Sieradzu wg stanu na styczeń 2024 r. I w końcu, lecz nie na końcu trzeba pamiętać, że wszystkie zaprezentowane dane są obciążone piętnem możliwości błędnej, subiektywnej interpretacji.

ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE Z TERENU GMINY SZADEK W ZBIORACH MUZEUM W SIERADZU

MAPA ZBIORCZA

Ryc. 1. Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach muzeum w Sieradzu.

Numery na mapie odpowiadają numerom miejscowości w tabeli

Źródło: oprac. własne

³ Niektóre problemy związane z nazewnictwem cieków wodnych poruszył w swoim artykule, zresztą w sposób nie całkiem konsekwentny, Andrzej Nowak: A. Nowak, *Zasoby i jakość wód powierzchniowych gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. I, s. 102–110, rys. 1.

Tak więc w 52 miejscowościach (patrz mapa) stwierdzono istnienie 1515 punktów kulturowych na 302 stanowiskach archeologicznych. Mają one różne funkcje, charakter i znaczenie naukowe. Najczęściej były to tzw. ślady osadnictwa (pojedyncze odkrycia) i punkty osadnicze (kilka zabytków na określonym obszarze). Rzadko rejestrowano osady lub cmentarzyska. Szczegółowa analiza w aspekcie chronologicznym i kulturowym oraz przestrzennym wykracza poza ramy niniejszego artykułu, a ponadto będzie ją można przeprowadzić po uzupełnieniu i aktualizacji bazy danych w oparciu o zabytki w innych kolekcjach. Należy się też spodziewać, iż nowe metody badawcze, zwłaszcza nieinwazyjne, jak np. lidar, znacząco poszerzą nasz zasób wiedzy o osadnictwie pradziejowym, zwłaszcza na terenach leśnych, które są ewidentnie zlokalizowane na polach wydmowych⁴. Poniżej zamieszczono podsumowanie liczbowe i pobieżne omówienie materiałów zabytkowych.

Tabela 1. Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach muzeum okręgowego w Sieradzu

Nr	Miejscowość	Il. stan. ogółem	Ilość zabytków ogółem									Razem	
			PR	EK	KPL	TRZ	KŁ	POM	KP	WŚR	PŚR		NOW
1	Boczki Nowe	4	1		1				7		1	52	62
2	Boczki Stare	10		4	2		150		41			277	474
3	Borki Prusinowskie	14		1	1		85	1	215		33	234	570
4	Cesarska Łaska	1							1			6	7
5	Chamentów	2	2		2				2			8	14
6	Choszczewo	9	1				5		5		4	35	50
7	Dziadkowice	10	4	1					5	2	29	46	87
8	Dziewulin	1									1	4	5
9	Goreń	1			1							15	16
10	Gosiów	2	1				4					16	21
11	Górna Wola	3		1					1		1	5	8
12	Góry Prusinowskie	3			2		5		1			1	9
13	Grabowiny	6							3		1	30	34
14	Grzybów Wolniaki	2					20		8		4	38	70
15	Karczówek	6							4			42	46
16	Kobyła Chmielowa	7	7		1				63	1		374	446
17	Kobyła Miejska	10				2	3	10	28			71	114
18	Kol. Kornaty	4	1				3					12	16

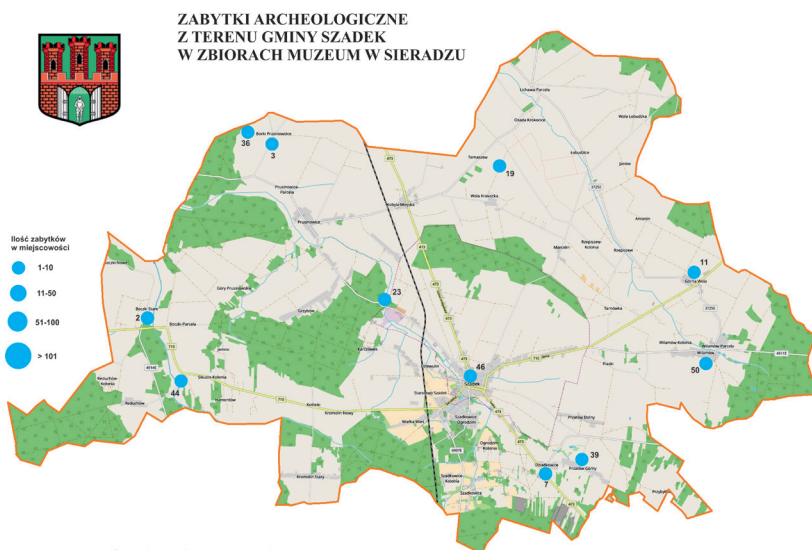
⁴ E. Kobjek, S. Kobjek, *Środowisko przyrodnicze i zagospodarowanie form eolicznych w gminie Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2013, t. 13, s. 6, ryc. 1.

Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach Muzeum...

Nr	Miejscowość	Il. stan. ogółem	Ilość zabytków ogółem										Razem	
			PR	EK	KPL	TRZ	KŁ	POM	KP	WŚR	PŚR	NOW		
19	Kol. Łódzia	2	1	1								1	6	9
20	Kol. Ogrodzim	2											22	22
21	Kol. Prusinowice	2					1						6	7
22	Kol. Rzepiszew	2	2										16	18
23	Kol. Starostwo	4	5	1		3	16		9	8			34	73
24	Kol. Szadkowice	10	4				1		6	8	18		60	97
25	Kol. Tomaszów	7	3						3		1		53	60
26	Kotlinki	1			2		4						8	14
27	Krokocice	4					1	1	2	7			2	13
28	Kromolin Stary	15			1				15	20			457	493
29	Leszkomin	2											5	5
30	Lichawa	2							2				14	16
31	Łobudzice	12	1		2		31		3	1	8		45	91
32	Marcelin	2							2				6	8
33	Nowinki	1											21	21
34	Ogrodzim	5	3						2		5		7	17
35	Osiny	6									3		43	46
36	Otok	3		1		10	29							40
37	Piaski	2											11	11
38	Prusinowice	23					12	9	57		13		384	475
39	Przatów Górny	11		2			9			3	7		42	63
40	Pustki	1							11				25	36
41	Reduchów	3					2						36	38
42	Rzepiszew	3	1							1	5		6	13
43	Sachalin	1							4				3	7
44	Sikucin	11	3	7			84	7	27	1	2		184	317
45	Starostwo Szadek	5							12		10		20	42
46	Szadek	20	2	1			9	2	4	4	72	197	291	
47	Szadkowice	9	2		1		1		13	8	47	61	134	
48	Tarnówka	4	2									15	17	
49	Wielka Wieś	4									3	8	11	
50	Wilamów	17	2	4			2		2	17	29	75	131	
51	Wola Krokocka	6	1							2	6	37	46	
52	Wola Łobudzka	4	2		15				59			7	83	
53	Zaborów	1										19	19	
	Razem	302	51	24	31	15	477	32	615	83	304	3201	4833	

Objaśnienia: EK – epoka kamienia; KŁ – kultura łużycka; KP – kultura przeworska; KPL – kultura pucharów lejkowatych; NOW – okres nowożytny; POM – kultura pomorska; PR – pradzieje; PŚR – późne średniowiecze; TRZ – kultura trzciniecka; WŚR – wczesne średniowiecze.

Charakteryzując dawne osadnictwo w gminie Szadek w oparciu o materiały z Muzeum Okręgowego w Sieradzu możemy stwierdzić tylko nieliczne ślady ludzi z epoki kamienia. Osadnictwo jest rzadkie i rozproszone – doliczono się 11 stanowisk. Przeważają nieokreślone kulturowo materiały w postaci przeważnie pojedynczych zabytków krzemiennych, pochodzące z neolitu, a być może także z mezolitu. Wyjątkiem jest znalezisko 7 zabytków krzemiennych w Sikucinie. Wydaje się, że należy wykluczyć możliwość przepisania ich do schyłkowego paleolitu, czy starszych jeszcze epok.

EPOKA KAMIENIA

Ryc. 2. Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach muzeum w Sieradzu – Epoka Kamienia

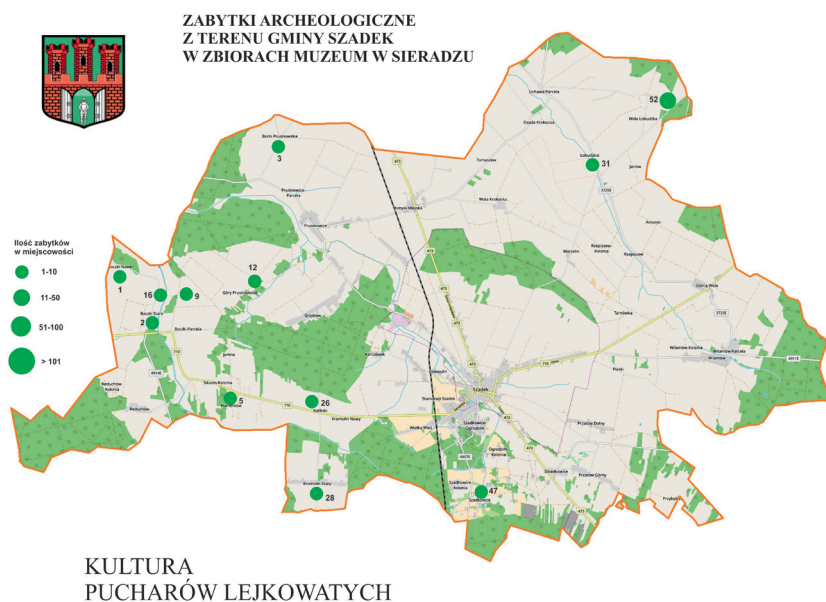
Źródło: oprac. własne

Ryc. 3. Zabytki krzemienie z Szadku, Szadkowic, Dziadkowic i Przatowa Górnego – epoka kamienia.

Fot. M. Urbański

Sytuowana na przełomie epoki kamienia i brązu schyłkowoneolityczna kultura pucharów lejkowatych została wyróżniona w wyniku weryfikacji pozyskanego materiału na 12 stanowiskach. Widać wyraźnie zagęszczenie osadnictwa „pucharowego” w zachodniej części gminy, a zwłaszcza w okolicy wsi Boczek i jest to niewątpliwie związane z doliną rzeczki Brodnia. Co ciekawe w materiałach dominuje ceramika naczyniowa. Wyjątkowym stanowiskiem jest Wola Łobudzka, bardzo oddalona, położona w północno-wschodnim zakątku gminy. Znalezione tam kilkanaście fragmentów naczyń, które być może należą do omawianej kultury.

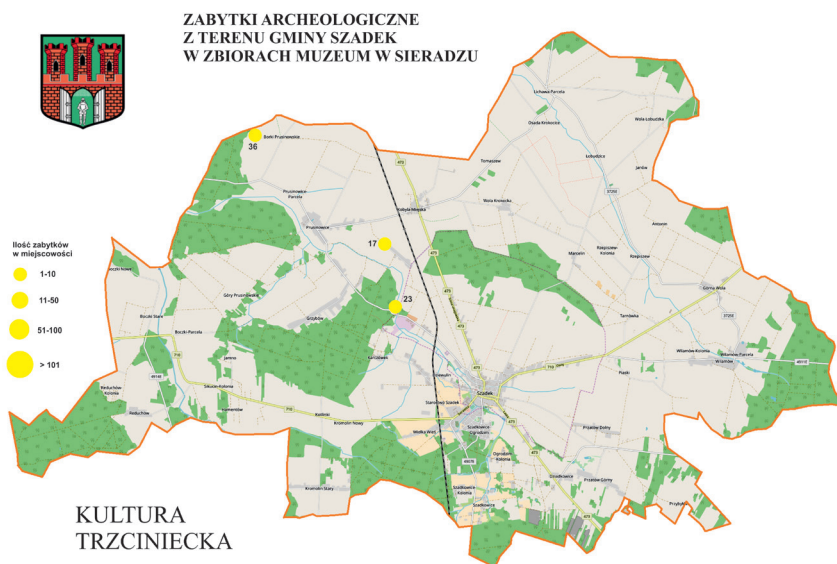
Ryc. 4. Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach muzeum w Sieradzu – Kultura Pucharów Lejkowatych

Źródło: oprac. własne

W weryfikowanym materiale udało się także wyróżnić na 3 stanowiskach zabytki, które, jak się wydaje, można przypisać kulturze trzcinieckiej. Jest to bardzo ważna na Niżu Środkowopolskim (i nie tylko) kultura pradziejowa, która według wielu badaczy epoki brązu legła u podstaw wytworzenia się najstarszych faz kultury łużyckiej, czyli grupy konstantynowskiej (lub, jak się teraz uważa: najstarszych faz „środkowopolskiej grupy łużyckich pól popielnicowych”). Do

5 B. Muzolf, P. Muzolf, *Z archeologicznej przeszłości Lutomiarska i najbliższego otoczenia*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 2023, t. 18 (2022–2023), s. 56–61.

niedawna sądzono, że mamy tu do czynienia tylko z jednym stanowiskiem w Woli Łobudzkiej⁶. Na terytorium gminy Szadek wyróżnia się za to stanowisko w Otoku, przy samej północno-zachodniej granicy z największą liczbą stwierdzonych zabytków przypisywanych kulturze trzcinińskiej.

Ryc. 5. Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach muzeum w Sieradzu – Kultura Trzcinińska

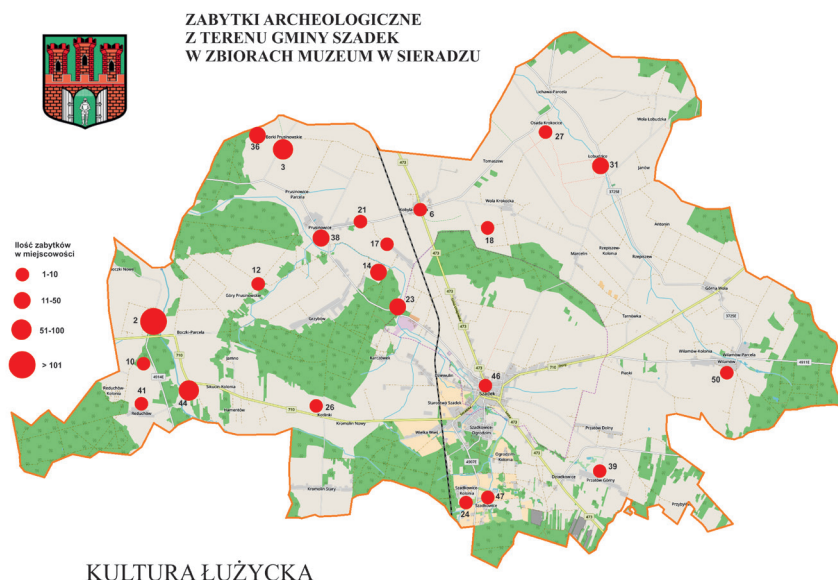
Źródło: oprac. własne

Osadnictwo kultury trzcinińskiej należy rozpatrywać w aspekcie terytorialnym wspólnie ze wspomnianą kulturą łużycką (dla wygody pozostaniemy przy dawnej nazwie), której osią geograficzną była Pichna, a w mniejszym stopniu Brodnia. Niewątpliwie czołowe miejsce zajmuje kompleks stanowisk w Boczkach Starych na czele z dużą osadą z końca epoki brązu. Nieodległy

6 M. Urbański, *op. cit.*, s. 10, tabl. II: 14; T. Łaszczewska, H.A. Ząbkiewicz-Koszańska, *Osadnictwo na terenie powiatu sieradzkiego w okresie starożytności*, „Studia i Materiały do Dziejów Ziemi Sieradzkiej” 1962, t. I, s. 52–53. Materiały te znajdują się w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi. Wbrew zapiskom E. Kłosińskiej (*Starszy okres epoki brązu w dorzeczu Warty*, Wrocław 1997, s. 166) o materiałach z domniemanego cmentarzyska kultury trzcinińskiej w Woli Łobudzkiej w zbiorach sieradzkich nie może być mowy, co zostało potwierdzone w trakcie dwukrotnej weryfikacji archiwalną i kwerendy magazynowej.

Sikucin jest znany od końca XIX w. z dużego i bogatego cmentarzyska⁷, a trzecim najważniejszym skupiskiem są Borki Prusinowickie. Podkreślić trzeba, że oprócz materiałów ceramicznych, przypisuje się tej kulturze, zwłaszcza w materiałach z otwartych osad (grozdów obronnych jeszcze tu nie stwierdzono), coraz liczniej wyróżniane materiały krzemienne. Łączna liczba 477 zabytków plasuje tę kulturę na trzecim miejscu pod względem frekwencji znalezisk na terenie gminy Szadek.

Ryc. 6. Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach muzeum w Sieradzu – Kultura Łużycka

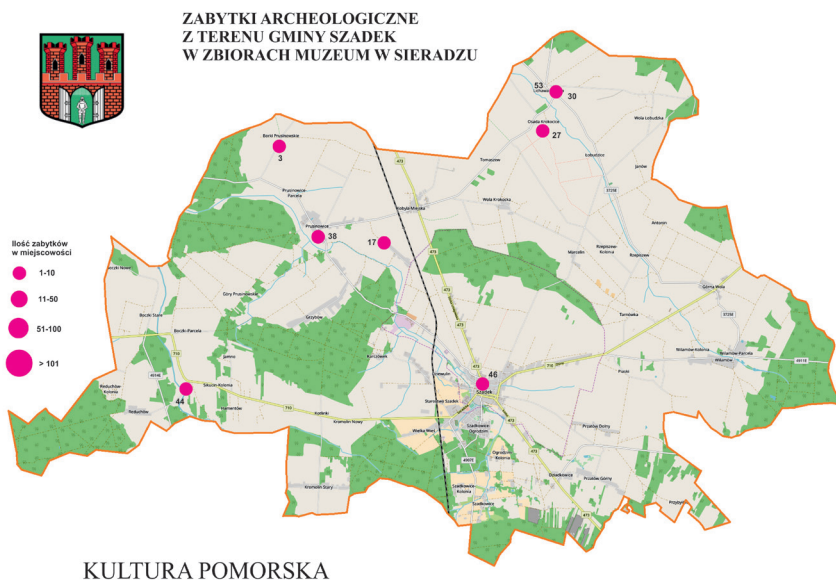
Źródło: oprac. własne

Kultura pomorska w swoich dwu odmianach (skrzynkowej i podkłoszowej) jest dość rzadko spotykana na terenie gminy Szadek, bo tylko na 7 stanowiskach i to głównie w północnej części. Znaleziska z badań powierzchniowych są jak prawie zawsze w postaci rozdrobnionych fragmentów ceramiki, za to znaleziska z badań starszych, zwłaszcza z Prusinowic i z samego Szadku, to spektakularne resztki grobów popielnicowych w postaci całych naczyń. Mamy tu dla przykładu: misy, garnki, dzbanki i kubki gliniane.

⁷ J. Stulczewski, *Cmentarzysko ciałopalne w Sikucinie w badaniach Leona Dudrewicza*, „Biuletyn Szadkowski” 2012, t. 12, s. 203–207.

Ryc. 7. Dzbanek i kubek kultury pomorskiej z Prusinowic
Fot. M. Urbański

Ryc. 8. Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach muzeum
w Sieradzu – Kultura Pomorska
Źródło: oprac. własne

Co ciekawe, przed II wojną św. badania powierzchniowe w okolicy, w tym w Prusinowicach, prowadzili Jan Fitzke – archeolog z Krakowa, Rudolf Weinert – pierwszy kustosz Muzeum w Sieradzu oraz Kazimierz Walewski – właściciel Tubądzina⁸.

⁸ Informacje z archiwum autora.

Ryc. 9. Misa kultury łużyckiej lub pomorskiej z Szadku

Fot. M. Urbański

Ryc. 10. Popielnica kultury pomorskiej z Szadku

Fot. M. Urbański

Wyjątkiem o intrygującym charakterze jest kopia brązowego (?) naczynia, pochodząca być może z przedwojennej kolekcji dworskiej w Prusinowicach. Pierwowzory tego obiektu spotykano w rejonie Morza Śródziemnego. Analogie można znaleźć w pracy Marii Ludwiki Bernhard⁹. Dokładne analogie do naszego okazu znajdujemy także w zbiorach Heinricha Schliemanna, przywiezionych przez niego do Berlina w 1881 r.

⁹ M.L. Bernhard, *Greckie malarstwo wazowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, ryc. 106.

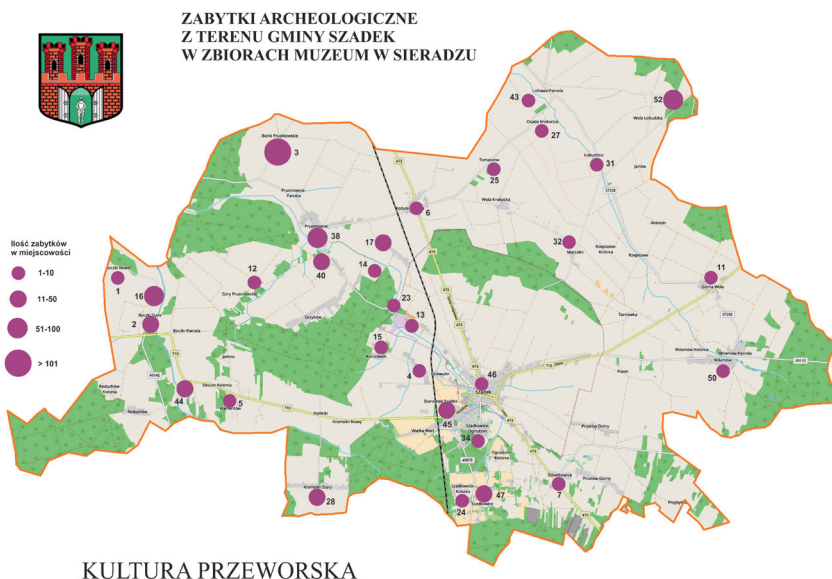
Ryc. 11. Kopia z Prusinowic urny kanopskiej
Fot. M. Urbański

Ostatnio, tj. w 2022 r., gliniane urny kanopskie datowane na I. połowę II tysiąclecia p.n.e., prawie identyczne, jak kopia z Prusinowic, były prezentowane m.in. w Knauf-Museum Iphofen. Przedmiot z Prusinowic, teraz już chyba zabytek z zakresu muzealnictwa, być może został pozyskany przez Rudolfa Weinerta lub Kazimierza Walewskiego i tą drogą trafił do sieradzkich zbiorów. Niewykluczone też, że nasz okaz jest kopią wykonaną przez/dla Weinerta, a oryginał przepadł bez wieści¹⁰.

Jedną z masowo spotykanych kategorii zabytków archeologicznych na terytorium całej Polski centralnej są materiały ceramiczne kultury przeworskiej. Nie inaczej było w gminie Szadek. Wśród znalezisk pradziejowych

¹⁰ Więcej wiadomości na temat zabytkowej kopii z Prusinowic można znaleźć w archiwalnych wpisach na oficjalnej stronie internetowej Muzeum Okręgowego w Sieradzu w zakładce „Aktualności” – artykuł M. Urbańskiego, *Urna kanopka z Prusinowic*.

dzierży ona zdecydowanie pierwsze miejsce z 615 rozpoznanymi zabytkami w 31 miejscowościach.

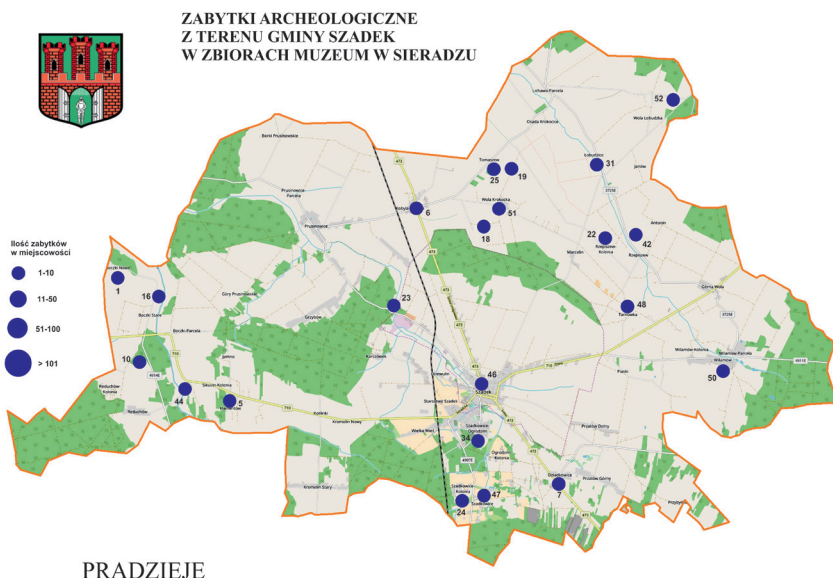

Ryc. 12. Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach muzeum w Sieradzu – Kultura Przeworska

Źródło: oprac. własne

Prym tu wiodą Borki Prusinowskie – jest to kompleks 6 osad i 7 stanowisk nieokreślonych, z których pewno któreś jest cmentarzyskiem. W samych Prusinowicach także poczyniono znaczne odkrycia z okresu rzymskiego. Niewątpliwie drugie miejsce pod względem znaczenia na mapie osadnictwa kultury przeworskiej w regionie Szadku są Boczki Stare i sąsiednia Kobyla Chmielowa. Niezwykle ciekawe są różnorodne zabytki z cmentarzyska w Woli Łobudzkiej nad Pisą, w tym przedmioty żelazne i przepalone kości ludzkie.

Kolejnym zespołem zabytków z badań powierzchniowych na terenie gminy Szadek są zabytki o nieokreślonej przynależności kulturowej, ale ogólnie określane, jako pochodzące z okresu pradziejowego. Zwykle są to znaleziska pojedynczych fragmentów ceramiki, a udało się je stwierdzić w 22 miejscowościach. Ich dyspersja wskazuje na to, że występowały głównie we wschodniej części gminy i „gniazdowo” w okolicach Boczek i Sikucina.

Ryc. 13. Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach muzeum w Sieradzu – Pradziej

Źródło: oprac. własne

Po pradziejach następują czasy historyczne, które możemy podzielić na trzy okresy: wczesne średniowiecze, późne średniowiecze i okres nowożytny. Mimo, że są one już oświetlone źródłami pisanymi, stanowią również obszar zainteresowania archeologii. Zagadnienia związane z badaniami nad tymi czasami zostały już poruszone na łamach „Biuletynu Szadkowskiego”¹¹.

W 14 miejscowościach znaleziono ślady prawdopodobnie z początków państwa polskiego. Widać, że stanowiska wczesnośredniowieczne lokują się raczej we wschodniej, wyższej partii gminy. Najwięcej danych mamy z dwu stanowisk w Kromolinie Starym, gdzie są również liczne młodsze stanowiska. Trzeba jednak zauważyć, że Kromolin Stary jest częścią dużego, różnoczasowego kompleksu osadniczego, ciągnącego się na zachód przez Pratków wzdłuż niewielkiego ciek, dopływającego do Brodni już na terenie gminy Zduńska Wola¹². Byłyby to jedne z pierwszych w czasie i przestrzeni

¹¹ A. Rapiejko, K. Korzeniowska, *op. cit.*

¹² Jest to o tyle ciekawe, że uważano do tej pory, iż okolice na zachód od Szadku i Zduńskiej Woli były słabo zaludnione w średniowieczu (A. Chmielowska, *Osadnictwo w Polsce środkowej w okresie od połowy X do połowy XIII w.*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 1975, seria archeologiczna, nr 22, s. 336;

jego remontu w r. 1955¹³. Dokumentował te działania współpracownik Muzeum w Sieradzu i regionalista Mieczysław Apoloniusz Krawczyński¹⁴.

Ryc. 15. Trumna kłodowa z Szadku – XV w.

Fot. M. Urbański

Ryc. 16. Kafle piecowe z Szadku – XV–XVI w..

Fot. M. Urbański

---

¹³ Z historią używania trumien w Polsce PT Czytelnik może się zaznajomić choćby pobieżnie na stronie – nomen omen – *Dom Pogrzebowy Szadkowski*.

¹⁴ Notatki M.A. Krawczyńskiego na ten temat są przechowywane w archiwum Działu Historii Muzeum Okręgowego w Sieradzu, teczka nr 515. W kościele szadkowskim natrafiono także na wiele pochówków z XVII–XVIII w.

Ryc. 17. Resztki butów, gwóźdź i osełka z Szadku – XIV–XV w.

Fot. M. Urbański

Ryc. 18. Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach muzeum w Sieradzu – Późne Średniowiecze

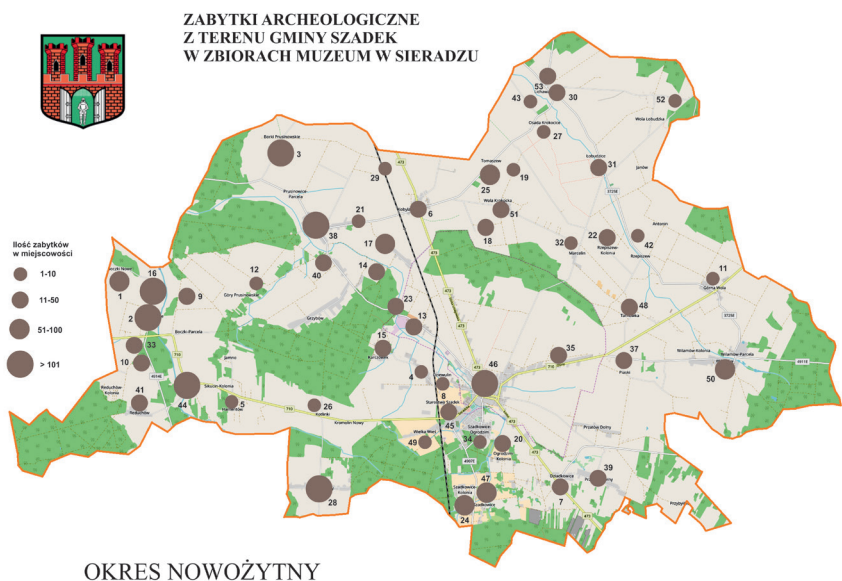
Źródło: oprac. własne

O ważności Szadku, jako centrum osadnictwa w późnym średniowieczu może nas utwierdzić rzut oka na mapę stanowisk z tego okresu. Ewidentnie Szadek stanowi lokalne centrum gospodarcze i polityczne, a materiały archeologiczne potwierdzają znane źródła historyczne.

Okres nowożytny w archeologii, którym się tu następnie zajmiemy, może być datowany na XVI–XIX w. Radykalna różnica, jaka się uwidacznia na mapie, to znaczne rozszerzenie zasięgu osadnictwa po wkroczeniu na ziemię

do tej pory nie wykorzystane rolniczo. Przyczyny i następstwa tego stanu rzeczy oczywiście zasługują na osobne opracowania, które są już spotykane literaturze przedmiotu. Poza tym widać trwanie, a nawet rozwój starszych centrów, takich jak Szadek, Kromolin, Kobyla Miejska, Prusinowice, Borki Prusinowskie, czy kompleks w Boczkach.

W sieradzkim muzeum doliczono się, wg stanu na koniec stycznia 2024 r., 4833 zabytków archeologicznych pochodzących z ziemi szadkowskiej. Zarysowała się wśród nich ogromna przewaga materiałów zaliczonych do okresu nowożytnego (patrz tabela). Jest ich 3201 sztuk. Ponad 10 razy mniej jest zabytków późnośredniowiecznych, a z wczesnego średniowiecza mamy już tylko 83 zabytki omówione wyżej. We wszystkich tych trzech grupach przeważają ułamki naczyń ceramicznych.

Ryc. 19. Zabytki archeologiczne z terenu gminy Szadek w zbiorach muzeum w Sieradzu – Okres Nowożytny

Źródło: oprac. własne

Co do materiałów starszych – prądziejowych – możemy skonstatować trzy podstawowe fakty: dominują zabytki najpopularniejszych w Polsce środkowej kultur archeologicznych i są to prawie wyłącznie materiały ceramiczne, a najstarsze zabytki pochodzące z epoki kamienia, to wyłącznie materiały

krzemienne, przeważnie o charakterze pracownianym. W przypadku kultury pucharów lejkowatych są to już materiały ceramiczne.

Faktem bezspornym jest widoczna korelacja odkrytych śladów osadnictwa, zarówno pradziejowego, jak i z młodszych okresów, z ciekami wodnymi i z powierzchniowymi utworami geologicznymi. Już od epoki kamienia jest zauważalny ten trend, wynikający, jak się wydaje, z prostej potrzeby zaopatrzenia w wodę. Jak wspomniano wyżej, nawet w późnych wiekach okresu nowożytnego, nałożenie stanowisk archeologicznych na mapę geomorfologiczną, geologiczną czy sieci rzecznej potwierdza te hipotezę¹⁵. Pełna analiza form, struktur i zasięgu osadnictwa na ziemi Szadkowskiej wymaga jednak znacznie skrupulatniejszego opracowania.

Na koniec trzeba podkreślić, że to Szadek oraz jego najbliższe okolice, a więc Szadkowice i Starostwo Szadek wyróżniają się liczbą i znaczeniem materiałów archeologicznych. Wynika to najprawdopodobniej z faktu gęstości zasiedlenia współczesnego, a co się z tym wiąże intensywnością amatorskich i profesjonalnych obserwacji archeologicznych, których wyniki trafiły do kolekcji Muzeum w Sieradzu, a najpiękniejsze okazy są prezentowane na wystawie stałej.

Bibliografia

- Bernhard M.L., *Greckie malarstwo wazowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966.
- Chmielowska A., *Osadnictwo w Polsce środkowej w okresie od połowy X do połowy XIII w.*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 1975, seria archeologiczna, nr 22, s. 331–371.
- Czyż J., Forsyśiak J., *Budowa geologiczna i rozwój rzeźby okolic Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 91–100.
- Figlus T., *Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa w zachodniej części gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 91–115.
- Figlus T., *Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa we wschodniej części gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 118–140.

---

15 J. Czyż, J. Forsyśiak, *Budowa geologiczna i rozwój rzeźby okolic Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, ryc. 2, 3; A. Nowak, *op. cit.*, rys. 1.

- Kłosińska E., *Starszy okres epoki brązu w dorzeczu Warty*, Wrocław 1997.
- Kobojek E., Kobojek S., *Środowisko przyrodnicze i zagospodarowanie form eolicznych w gminie Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2013, t. 13, s. 5–24.
- Łaszczewska T., Zabkiewicz-Koszańska H.A., *Osadnictwo na terenie powiatu sieradzkiego w okresie starożytności*, „Studia i Materiały do Dziejów Ziemi Sieradzkiej” 1962, t. I, s. 5–93.
- Muzolf B., Muzolf P., *Z archeologicznej przeszłości Lutomiarska i najbliższego otoczenia*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 2023, t. 18 (2022–2023), s. 51–112.
- Nowak A., *Zasady i jakość wód powierzchniowych gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 101–110.
- Rapiejko A., *Pradzieje okolic Szadku w zarysie*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8, s. 93–102.
- Rapiejko A., Korzeniowska K., *Region Szadkowski w badaniach archeologiczno-historycznych*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10, s. 231–244.
- Stulczewski J., *Cmentarzysko ciałopalne w Sikucinie w badaniach Leona Dudrewicza*, „Biuletyn Szadkowski” 2012, t. 12, s. 203–207.
- Urbański M., *Archeologia powiatu zduńskowolskiego*, Zduńska Wola 2005.